

ХРОНІКА

Лущенко Ю. Оновлюються проблеми медієвистики	75
Фіалкова Л. Семінар у Даугавпілі	77
В Акалемі наук УРСР	79
Пам'яті літературознавця і педагога	80

СОДЕРЖАНИЕ

ЛИТЕРАТУРА И СОВРЕМЕННОСТЬ

Бойко Леонид. Документально-художественная эника Чернобыля. (Взгляды на два проваления)	3
---	---

ИЗ ТВОРЧЕСКОГО ОПЫТА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО РЕАЛИЗМА

Ковальчук А. Роман философской направленности (Лирика-романтическая проза 70-х годов)	16
---	----

ВОПРОСЫ ШЕВЧЕНКОВЕДЕНИЯ

Микитенко Юрий. Поэма Т. Г. Шевченко «Слеза» и древнерусский миф о Елине	27
--	----

ПРОБЛЕМЫ ТЕКСТОЛОГИИ

Бородин В. С. Франко — текстолог, редактор «Кобзаря» Шевченко	34
---	----

ПРОТИВ ЕВРЖУЗНЫХ ТЕОРИЙ

Кузнецов Ю. О проблеме научения стиля М. Кошаринского	40
---	----

ТРИЗНА МОЛОДОГО ИССЛЕДОВАТЕЛЯ

Евтух И. П. Натанал Уст и американская «литература причастности» 1930-х годов	53
---	----

ПУБЛИКАЦИИ

Непубликованные письма Элизы Ожешко. Вступление, подготовка текстов и комментарии [Грибской А. И., Косенка М. Ю., Моторного В. А.]	61
--	----

РЕЦЕНЗИИ

Сувина Н. В сім'ї вольний, новий Галицький О. Новикова М. А. Прекрасен наш союз: Литература — переводчик — живий. Лит.-критич. очерки	67
Разные ракурсы прочтения: Жаревич Н., Санинский Б. — Крышопанова С. А. Концепция демократического героя в творчестве М. Ю. Лермонтова	69

ХРОНИКА

Лущенко Ю. Обсуждаются проблемы медієвистики	75
Фіалкова Л. Семінар у Даугавпілі	77
В Акалемі наук УРСР	79
Пам'яті літературознавця і педагога	80

Література і сучасність

Леонід Бойко

ДОКУМЕНТАЛЬНО-ХУДОЖНЯ ЕПІКА ЧОРНОБИЛЯ

Погляд на два твори

Рад. літературознавство, 1988, № 3

Восени 1986 року Борис Олійник у статті «Випробування Чорнобилем» (Літ. газ.—1986.—24 сент.) зауважив, що, поки готувалась у редакції його стаття, вже з'явилися спроби й художніх узагальнень Чорнобильської трагедії. Тоді ж Б. Олійник застеріг, що на його думку, з такими творами не слід було б поспішати з етичних міркувань, адже пожежа в Чорнобильському домі ще не повністю ліквідована, тож, мовляв, «нам зараз слід зупинити осмислити скоєне. І в цьому покликана допомогти перш за все документалістика, глибока, суворо правдива, створюють не тільки словом і пером, але і науковими знаннями в царині ядерної фізики і медицини. До того ж не холодно фіксувати трагічні наслідки, а подивиняються шукати виходів із реальної даності, аби всім миром побудувати саркофар і навки поховати в ньому лихо, хай буде воно першим і — останнім!».

Але сталося так, що поки наші письменники вагалися, роздумуючи над тим, коли ж настане той момент, з якого можна буде вважати етичним починати художньо-документальне узагальнення Чорнобильської трагедії, спецкор «Правды» В. Губарев на початку травня того ж року виїздив у відвідування на Прип'ять і з завидною оперативністю (протягом тижня, з 19 по 26 липня) написав звіт про своє відвідування в жанрі публіцистичної трагедії «Саркофар», а у вересні того ж року твір побачив світ у журналі «Знання».

Можна скільки завгодно спечуватися щодо того, як збалансованість та оперативність відбилися на рівні художньо-публіцистичного узагальнення, як і щодо співвідношення документальності та вигадки у п'єсі публіцистичного початка і драматичної глибини. Автор заявив, що його «хвилює не оцінка «Саркофара», а ситуація навколо Чорнобиля». Що ж до сумнівів деготого, чи не рано він взявся до узагальнення, автор «Саркофара» відповів: «Можливо. Але «відкладати не можна, можна дочекатися і часу, коли буде пізно». Та хоч би як там було, а «Саркофар» одразу ж поставив спочатку Корольський Шекспі-

письми театр, а згодом п'єса поєднала світло рамки і в ряді інших зарубіжних театр, зокрема, у Відні, Стокгольмі, Будапешті, Осло, Римі, Токіо, Лос-Анджелесі, Гамбурзі... Сьогодні твір виходить окремим виданням у 20-ти країнах світу, і навіть беручи до уваги те, що така оперативна постановка цієї п'єси в зарубіжних театрах певною мірою була, мабуть, зумовлена її підвищенням інтересом до чогось «смаженого», то і в такому разі слід віддати цьому фактору належне: широкі кола західних глядачів і читачів дізналися про Чорнобильську трагедію з п'єси В. Губарева, а не з творів українських письменників.

Зрозумійте правильно: я не заохочую до кон'юнктурної запопадливості називати п'єсу за принципом: «нехай гірше, аби швидше». Надто трагічна і болюча тема, щоб відштовхувати спринтерські змагання в її освітленні. В даному разі мене цікавить інше: якщо не ми, то хто ж? Звісно, більшість спільний, всесвітній, може, навіть планетарний, але ж і найбільш близьке такі нам і нашим білоруським сьбрам.

Тим часом у виданні «Мисль» (1987) побачив світ «Репортаж із Чорнобилья (Нотатки очевидця. Коментарі. Роздуми)» спеціальних кореспондентів «Известий» А. Ільєша та А. П'явельникова, які перебували з кінця квітня 1986 р. протягом півроку у Прип'яті і залишалися там до глибокої осені, аж доки монтажники написали на свіжому бетоні: «Є саркофаг!».

У хронологічній послідовності з поточного, а часом і похилилого точністю, мовно фактів автори сумлінно розповідають про те, що і, як сталося на Чорнобильській АЕС. Читач знайде у книжці докладну розповідь про вибух на четвертому блоці реактора, евакуацію, тривожний настрій прип'ятчан і чорнобильців, а дещо згодом і кінця у перші післяаварійні дні, які протягом тяжкої змученості були задовольнялися невеликими чутками та аж надто скупою інформацією. Та все ж головне у «Репортажі...» — достовірні цифри, факти, розповіді про конкретні дії в тих екстремальних умовах. І, думаю, цей конструктивний, жорсткий тон обрано правильно.

Невелика за обсягом книжка щедро населена десятками людей — від прип'ятського монтажника до московського професора. Їх об'єднує високий професіоналізм, воїнську героїчну роботу. Але тірка і тривожна думка не покидає авторів: «... надто часто в наш час героїзм виявляється вимушеним. Надто часто він — зворотний бік чистейшої злочинної безвідповідальності...». Саркофаг 4-го реактора став тірмом цим'ятником нехлюйству, особливо зубному і немислимому в сьогоднішніх умовах, бо «в єдиний клубок перейшли вік найсильнішого економіку, наші діла й долі. І покинула безвідповідальності... стрілочника, ще вчора така «локальна», сьогодні може виявитися воїнську роковою». Заради цього уроку і написано «Репортаж із Чорнобилья».

Влітку минулого року водночас (із дивовижною «синхронністю») з'явилися друком два твори українських письменників: документальна повість Юрія Шербака «Чорнобиль» («Юність», №№ 6, 7) і роман Володимира Яворівського «Марія з долини у кінці століття» («Вітчизна», № 6).

Ще в своїх нотатках очевидця «Біль і мужність» (Лит. газ.—1986.—21 мая) Ю. Шербак зауважив, що аналіз цієї події, яка вразила нас, ще попереду і в цьому аналізі не останнє (якщо не перше) місце посідають аспекти суто людські, суб'єктивні, моральні, тобто такі, до яких перше відношення має література. Одне вже й тоді йому було ясно, що після чорнобильської аварії всі ми, в тому числі й учні та письменники, були вимогою й суворо поглинемо на суперечливо-діалектичний характер розвитку сучасної технічної цивілізації. На пам'ять прихилили скоростіглі романи, п'єси й кінофільми деяких авторів, романтично-бурхливі й піднесено-жалюгідні герої яких з лєкцією надзвичайною оточували ретрорадами і заплітаним консерваторам кожного, хто наслідком висловлює шонайменший сумнів у доцільності тих чи тих науково-технічних новацій. Так, мав рацію Ю. Шербак, наголосуючи на тому, що «чорнобильська аварія

висвітлює ще одну важливу сторону проблеми — роль людського фактора, морального потенціалу людей, які потрапили в незначайні, екстремальні умови. Ні, не все було прекрасним і героїчним. І про це також треба буде сказати на повен голос, коли складе напрута аварійних робіт».

Як зізнається Ю. Шербак, якийсь час після того, що він збівняв і побачив у Чорнобильї, йому здавалося, що він вже ніколи не візьметься за перо — всі традиційні літературні форми, всі тонкощі стилю і хитромудрості композиції — все здавалося йому безкінечно далеким від правди, шугучим і непотрібним. Але — «все поглину Чорнобиль». Мов гігантський маніт мавна він письменника до себе, хвилював увагу, змушував жити Зеноном, її дивно, викривленою дійсністю, думати лише про аварію та її наслідки, про тих, хто бореться зі смертю в клініках, хто пробує загнудати атомного джінна в безпосередній близькості від реактора. Отож «здалося підлим, неможливим стояти осторонь від події, які принесли моему народові таку біду».

Спочатку, виступаючи на шпальтах «Літературної газети», Ю. Шербак, за власним зізнанням, бачив своє завдання досить вузько: розповісти про лікарів, котрі беруть участь у ліквідації наслідків аварії. Та самий хід життя змусив його поступово розширити коло пошуків, зустрітися з сотнями різних людей — пожежниками й академіками, лікарями й міліціонерами, вчителями й експлуатаційниками АЕС, міністрами й солдатами, комсомольськими працівниками й мітрополитом, американським мільйонером і радянськими студентами... Слухав їхні розповіді, записував тогоси на магнітофон, згодом розшифровуючи їхні нотатки, ці записи, ще й ще раз дивувався правдивості й широті цих свідчень, точності деталей, влучності суджень. Автор прагнув зберегти і мову, й особливості термінології, й інтонацію своїх співрозмовників, відчувачь до редагування тільки в крайніх випадках. Йому здавалося дуже важливим зберегти документальний, нештаданий характер цих людських оповідей, хотілося передусім зберегти правду.

Публікуючи уривки з твору в «Комсомольском знамені» в березні 1987 р., Ю. Шербак у «крязі» сказав, що запропонований текст в суто літературному розумінні уявляється автору єдиною можливою сьогодні відповіддю на чорнобильські події. Це — своєрідний монтаж документів і фактів, свідчень очевидців і роздумів автора, якому невдовзі після аварії довелося неодноразово буувати в Зоні та в прилеглих до неї районах. Ось чому він назвав цю річ документальною повістю.

Звичайно, всі свідчення очевидців та учасників ліквідації аварії в Чорнобильї, наведені автором повісті, цікаві й важливі, бо, доповнюючи одне одного, вони створюють загальну картину трагедії, уявляють її в документальному літописі. Та особливо вражає лист робітників Прип'яті, в якому йдеться про численні приклади різної безвідповідальності відповідальних осіб, виявленої щодо дітей у тридцятикілометровій зоні, коли протягом цілої доби від евакуації їм нічого не оголошували, не забороняли бігати і гратися на вулиці. А коли робітники АЕС, добре знаючи про високий рівень радіації, запитали: «Чому немає вказівок про поведінку дітей на вулицях, про необхідність їхнього перебування в приміщенні і т. п.?» — їм грубо відповіли: «Це не ваше діло... Рішення буде ухвалювати Москва...». І лише «згодом (7 травня 1986 р.) всі дізналися, що рішення вивести, відправити в Крим дітей (своїх онуків та їхніх бабусь) Високе Керівництво ухвалило до негайно, і «обрані» діти були відправлені до кримських санаторіїв і травня» (Юність.—1987.—№ 6.—С. 62).

Юрій Шербак пише, що автори листа зачекали поряд з іншими одне із найбільш питань усеї Чорнобильської епопеї: про своєчасність і якість заходів по захисту людей від наслідків аварії. Питання це не перестає хвилювати, воно й досі лунає в довірчих розмовах у вузькому колі, в сім'ї, але чомусь сором'язливо відсутне у відкритих

виступах. На думку автора, і з ним важко не погодитись, інтереси гласності — цього найважливішого фактора перебудови нашого суспільства в дусі рішень XXVII з'їзду партії — вимагають принципово-го й відвертого обговорення цієї проблеми.

Він згадав, як в одній із київських лікарень у траншеї дні йому довелося поводити жінку з Прип'яті, котра в ту рокову суботу, як і тисячі інших прип'ятчан, працювала на присадковій дільниці пооб'єднану «Рудного лісу». В неї були променеві опіки на ногах. «Хто пояснюватиме, якщо вона запитує п'єсьменник, — в ім'я чого перенесла страждання?»

Повість Ю. Щербака складається з численних інтерв'ю з багатьма очевидцями та учасниками ліквідації аварії. Переважаю то видатні вчені-академіки, медики, вчителі притягніть аських шкіл, партійні, радянські та комсомольські працівники, офіцери ВПС. У цих інтерв'ю пильно меник постає дослідженням репортером, приспосованим публіцистом, розумним журналістом, який уміє заохотити співрозмовника до відвертих і справжніх відповідей, хід розмови й цікаве йому і читацькому русло.

Сильне враження справляють інтерв'ю з відомим українським журналістом, членом журі міжнародного конкурсу «Українська правда» у Львові, уродженцем Чернівецької області, народившимся в родині української інтелігенції, який вивчав українську мову в Київському університеті імені Шевченка, а потім працював у редакції «Української правди» в Києві. Це журналіст і письменник Дмитро Кіт.

ше тиражував іскрику, узаконовляючи її, але не поше якісно нове, відновлявсь. На думку вченого, «сильнішим кінчоч» до всього, що відбувається, є те, що тривалий час іноземцяв морального начала — роль історії нашої, культури і це ж усе од ланцюжок. Все це, власне, і спринчилось до того, що частина ланцюжка на своїх постах могла чинити не досить відновляльно. Але навіть одягано працощак, створює в ланцюжку слабе місце, і він рветься

Вражаюча правда про трагедію, глибина, смисловість, безкомпромісність і компетентність аналізу причин та наслідків аварії, героїзм одних і нищоті інших, публіцистична приспирасність розповіді — ось ті якості, що дають підставу назвати документальну повість Ю. Шербака «Чорнобиль» помітним явищем сучасної літератури. Звичайно, вона не бездоганна. Є в ній і слабі місця, на які вже звертали увагу критики (наприклад, те, що напрута аналізу ситуації на ЧАЕС у другій частині твору дещо спадає); траліються часом і небов'язкові розділини (зокрема, про Висолького, Хаммера); не однаково змістовні й діалогічні (зокрема, про Висолького, Хаммера); не однаково змістовні й діалогічні

журно зробити. Він вірить, що прийде час, коли чорнобильська епопея буде зроблена. Але він не хоче, щоб це сталося за його життя. Він вважає, що постане переломний момент у всій своїй трагічній повноті, у всьому багатогранності, у всіх життєвих справах героїв і преемливих характеристиках пристежних злочинців, які допустили аварію та її тяжкі наслідки — всієї треба назвати поимено. (До речі, в повісті єдиний раз з'являється згадка про колишнього директора ЧАЕС Брюханова і то лише в зв'язку з його «непривабливою ролю» у справі рятування людей від радіації). Все це для нього пишеться як документ, але має постати «в сукупних і точних цифрах, у людських складності життєвих обставин і службових хирлоплетіннях, людських надії, рішень, в неоднозначності моральних позицій учасників епопеї». Певна річ, для цього потрібні й нові підходи, й нові літературні форми. Якими вони будуть, ніхто не знає. Може, це буде «відеоформат», як от твір В. Яворського «Марія з долиною в кінці століття», де так само зроблено спробу осмислення чорнобильської трагедії, але не докумен-
тальні чи публіцистичне, а художнє.

Правда, у слові «від автора» пильничанин застеріг, що «якщо, будь-що-будь намагатиметься проєктувати героїв роману на конкретні прізвища і прототипи, займатиметься і невдачною, і марною роботою застеріг від спокосу «заблукати характер, дані і вчинки персонажів чужого твору до реальних осіб і реальних подій».

ному разі переключення в сторону більш високого рівня життя, що передбачає розширення максимумів життєвої достойорності, намагається показати розширення основних подій у такій послідовності, якою вона зазначена в числі тих офіційних документів і розповідів очевидців. При цьому, що характерно персонажів твору розкриваються у ставленні до цієї події. Вчинках, спонуканих екстраординарними умовами.

ствани, а покороною «бідняків» ставали стовпи. Творю в той час, коли «бідняки» були труни в усього Мирівичів. Підковою обступили домовину. В центрі підкови в уготу мовчки сидять на стільцях мама Марія, Мазанська й дещо чорна пташка з величезними голубими очима, які так і не випустили з дзьоба довгий вік». І хоч їй уже йде «космий десяток, але її досі відливають на лиці сліди колишньої селянської вроди». Знаюмлячи з усіх членами цієї великої родини, письменник дає кожному стислу, містку характеристику, виділяючи тут найкращі риси. Згодом, у дальшій розповіді ці характеристики розкриваються в їхніх діях, зіткненнях, у внутрішніх та зовнішніх конфліктах.

Провести батька в останню путь приїхав і найстарший син — Олександр Миронич — відома в країні людина, чие «ім'я та обличчя» вважалося багатьма газетами і телевізійними екранами. А вже це він «опрацював» проект дешевого, простого, за його власним висловом, безпечного, як самогонний апарат, реактора-мільйонника, який уже понад десятиліття спокійно працює, реактора-мільйонника, який уже понад десятиліття спокійно працює (ну, не без невеликих технічних вибоїв) тане електроенергію». Не дивно, що й міністр і комісія внаслідок реактор Миронича «найперспективнішим на даному етапі, справді найдешевшею, оскільки він «не потребує будівництва величезних пілазменних шахт в разі аварії. Його можна ставити всюди, де є річка чи озеро. Утвердилось думка, що його можна споруджувати і біля великих міст, де є залізничні комунікації, робоча сила, житло». Все це свого часу було належно оцінено. Миронич-старший став членом-кореспондентом, директором Інституту атомної енергетики, лауреатом Державної премії, Героєм Соціалістичної Праці. Його авторитет в атомній енергетиці «став непохитним». Та, за свідченням автора, «найбільшою радістю для Олександра Івановича було те, що уряд підтримував його пропозицію будувати атомну в оточу краї за двадцять кілометрів від рілних Городиш».

І ось скоїлось лихо. Прибувши на АЕС, приголомшений масштабом аварії, Олександр Миронич гнівно сказав директору станції Путчачеві в присутності членів урядової комісії: «Не можна такі досягнення науки, людського розуму доручати промисловцям, кар'єристам, авантюристам!». Хоч тут же збагнув, що і йому «доведеться відповісти перед найвищими інстанціями» і тому має намір простястися до складу робочої комісії по ліквідації наслідків аварії, а доповідати, думає він, доведеться «по-сучасному, беручи вину і на себе, — але в миру, щоб не зриватися», мовлячи подумки, «я вже маю найважче покарання: загинув брат Микола, брат Григорій лежить з променевою хворобою...».

Четверо братів Мироничів — живі люди, не схожі один на одного, кожен зі своїм характером, а, отже, й зі своєю долею. Найбільш повно і пластично змальовано постаті наймолодшого з них Федора — найкрасивішого і найулюбленішого до навколишнього світу, хоч і глухонімого. Його характерна риса — непереборна жажда роботи. Він постійно «шось мусить мати в руках, тільки б вони були зайняті ділом. Може, отак він і рятуються від своєї німоти та глухоти?».

Народившись із цим важким гандиком, Федір «єсть усе бачить і пам'ятає». Забравши слух і голос, природа, каже автор, нагородила його винятковою видючістю і пам'яттю. Жаль, що він не може розповісти іншим про те, що бачить і пам'ятає... Він добрий і людяний до всього живого на землі. Ці риси його не просто названі, а розкриті в діях і вчинках. Тривкий і добрий слід у пам'яті й серці залишають по собі також виразно змальовані серцевушки сини Мироничів — винятково порядний і чесний, робототехнік, але безхарактерний Микола — оператор АЕС, який загинув одним із перших в реакторі, і бравий, жендуристий Грицько.

Така увага до кожного члена родини Мироничів зрозуміла й виправдана, оскільки трагічну подію на АЕС автор розкриває передусім через дії, роздуми й долі членів цієї великої сім'ї, тісно причетної до роботи на атомній станції і до ліквідації наслідків аварії на ній. Зокрема й насамперед — через сприйняття трагедії матір'ю Марією. Адже саме на її долі випало найбільше горя, найбільше втрат фізичних і моральних. Тож і не дивно, що найсильніший і найповновладніший у творі — образ матері Марії. Зається, що й ім'я своєї головної героїні автор дав не випадково. Воно мимоволі нагадує нам добре відому героїню вірша І. Драча — «Марію з України» — № 62276».

Автор розкриває Марію горе, психологічно достовірно передає мотивацію її вчинків через численні внутрішні монологи, які спонукають до роздумів і викликають шем у серці. Дещо наївні за формою

зовні, її роздуми й судження такі природні, по-селянськи і по-материнськи мудрі. Зокрема, це особливо яскраво показано в її ставленні до небезпек, які не видно, і про яку так переконливо розповів і автору «Репортажу з Чорнобилья». Справді-бо, тисячоліття еволюції сформували в нас інстинкти самозбереження — навчили уникати небезпек, зберігати своє життя. Але й досі, як і на світанку історії, найбільше лякає людину невидиме. В тому числі й радіація, якої не видно, не чути. Наші почуття завжди безпомилково підказували нам, зайдучи очувати небезпечу, а тут виявились безпорадними. А вже більшість із нас довіряє тільки одній логіці — логіці факту, до того ж — переврено, «помпано».

Тому такою природною і зрозумілою є вся поведінка Марії після аварії, як і її бажання дізнатися в майбутньої неістк: «Хоч яка вона з виду, та й біда, Наталю». Доиметристка відповіла: «В тому то й горе, що ніяка. Не побачиш, не відчуєш. Скаже про себе тільки тоді, коли вже пізно. Невидима, як доля, Маріє Гнатівно. Не відірощишся, не відірвуватися. Не мигне нікого — ні старих, ні малих, ні рядових, ні начальників. Навіть — це не народжених дітей...». Трагедія в тому, що лихо, спричинене аварією на АЕС, спіткало не тільки стару матір та її ровесників, а й молоді і дітей. Може, ще більшою мірою все це стосується й Маріїної онуки Олеси, яка за ту страшну добу в лікарні та атомній станції такого набачилась, що коли «літак із враженими променевою хворобою повільно виповз на злітну смугу, ревно, присів на задні колеса, помахав у нічну безвість. Олеся відчула, як заремтіли її коліна і земля пішла обертом. Вона ледь встигла подумати, що все найкраще вже позаду, і злякалась цієї думки. Ні, найстрашніше попереду. І в дядька Григорія, і в тих, що з ним, і в тих, що залишилися в місті. І... в неї самі». Було все і не зосталося нічого. За цю добу вона побувала в пеклі, в наймоторошніших його закамарах. Її заважало, що тепер вона знає про життя більше, ніж була в будальних люди. Бачила очі приречених, чула їхні голоси, гапувала їхні стогони, вперто брехала їм, що все минеться, що вони обов'язково житимуть».

Але повернімося до образу матері Марії. Її горе устоєрат тяжче від усього, що трапилось нею трагічного факту: «Це ж виходить, що старший брат молодшому смертю придумав». І вона шкодує, що дожила до цього, витяк подумки ремствує на людську нерозважливість, мовляв, «якодо вам, люди, раку, холери, горилки, злості, вороженість? Нате вам же й радіацію. Вигубить себе — і поминай, як звали. Таку війну пережили, так нинішню нас, а рід Мироничів зберігли. Тільки жити тепер з розумом, а воно до безуму йде...» Дізнавшись про те, що от-от будуть евакуувати всіх за зону, що «розкидає тепер людей», так, що «довго будуть шукати одні одних», Марія Гнатівна тірко подумала: «Ні землі, ні річки, ні рілних могил...» Відтак починається нікому неперобно в цьому шаленому й бездумному світі: «Це ж і Сашка мого посидить. За Миколою, за Грицьком, за всіх...» — сказала Марія і зморщилась від болю. Думала, що закам'яніла за цю добу, що душа її, як хата покійної Іви Подішукки... порожня, з нахвостом забитими вікнами й дверима. Аж ні, осядало серце, заболіло такти. Вона ладна «вмерти б зарзай. У що хвилюну!».

Можна зрозуміти ці гіркоті, мов той полин-чорнобиль, роздуми старенької, приголомшеної горем матері тілхого дітей, над якими доля так жорстоко позбитувалася. Такими ж природними, а тому зрозумілими є і її роздуми, коли доводиться вирішувати й свою подальшу долю — евакууватися з усіма, чи залишитися нішком удома: «Як же я все це залишу? Кому? Німеч у війну приходила, яке страхомньо було — падав, вішав, розстрілював, а земля залишалася наша. Земля, вода, хліб, повітря, ніс нас ховав і захищав. Від обгав я двічі ховався в скирі й на горішці. Куди ж тепер тікати, як напасті не видно і не чути? Горю не досадина, дев'ять днів по Миколі не співала, а там по Іванові сорок... Куди не дити, бовби не рвуться, саді завідин,

річка скресла, а ти — тікай! Сімдесят дів з цієї землі не сходила, а тепер, жива-живісінька, покидай усе? Та куди ж цей дурний світ летить? Куди його несе?»

Марія відмовляється евакууватися і просить дітей їхати від біди подаль, а сама вирішує лишитися з курми, з Пашком і з 'кротенем, мовляв, «хліб допечу, Натали дочекаю. Що мені буде, дрянний, гадош? Діабло не вхопить, як бог не одвернеться...» А залишившись, тірко подумала, що тепер її життя — ніч, як у соні, вдень на вулицю не покажешся, побачать і вивезуть силоміць. Ясна річ, так довго тривати не могло. Тож діждавшись із невідомої евакуації пораненої коро-ви Марія, з неможливими зусиллям самотужки поставивши на чолові-ковій могилі висесаний ним самим дубовий хрест і попрощавшись із ним подумки, Марія дійшла сумовитого висновку про те, що і її таки доведеться полишати рідну оселю.

Автор малює зворушливу сцену прощання Марії Пташівни з обжи-тою десятиліттями оселею... Ось вона знімає зі стіни фотокартку, ви-має її із рамки і складає на стіл, видивляється в дитячі обличчя: усміх-нені чи вдоволено набурмосені, безжурні, покірливі, але всі молоді й гарні, ще не засміяні життям і часом, нагадуючи Марії про те, що й сама ж вона не вічно була бабю, бо всі вони з її молоді крові. Вона подумки звертається до них із тривожним запитанням-роздумом: «Що буде з тобою, роде мій? Розірвало, розкидало тебе, наче велику й страшну війну пережили. З убитими, пораненими, пропавшими без-жур'ю, що й Сашка можуть посядати, знати його з Героя. Невже тільки Федір? Федір залишиться, бо всі вони були там... Невже тільки Федір? Він не зможе розказати нікому, хто ми такі, Мироничі. Як? Як жили? Що сповідували? Чому зникли?»

Слід віддати авторові належне: він психологічно переконливо пе-редав і трагізм подій, і внутрішній стан людей, їхні тривоги за долю приречених і тих, кому судилося жити у страхі, й довічному очіку-ванні незаблених проявів незримого й від того у стократ підступні-шого й страшнішого ворога — релігії.

На відміну од документальної повісті Ю. Щербак, в романі В. Яворівського головні винуватці та правдиві аарії (шоправда, як уже мовили, під вигаданими прізвищами) показані у «президивних характеристиках», якщо й не як свідомі злочинці, то принаймні, як авантюристи, кар'єристи, безвідповідальні провідники і брехуни. Ці риси не просто називаються, а досить предметно розкриваються в чис-лених епізодах як на самій станції, так і на лоні природи, де вони постають у всій своїй отриманій неправдивості.

Особливо яскраво це показано на сцені технічної наради в дирек-торському кабінеті, коли обговорювалось питання про доцільність проведення сумнівного експерименту. Цікаво, що, ніби вступивши в академіку В. О. Лєгасову з повісті «Чорнобиль», В. Яворівський ви-вів у романі образ «рафінованого технократа кінця двадцятого столі-ття» — старшого інженера блоку реактора Дмитра Пташіву. З роману не видно, на яких творах він виховувався, але саме він, цей «мислячий робот», а не хтось інший, гостро й категорично заявив директорові АЕС Пузачу: «Те, що задунав Голобородько, а ви з головним інжене-ром підтримуєте,— авантюра. Ми просто забули, що маємо справу не з цегельним заводом чи міською котельнею, а з реактором! Не таля-ман він, а звірока в клітці. Всі ми нині на високому шаблі цивілізації, надто розслаблені, пожинаючи плоди своїх безоглядних перемог над природою. Мстивою і непослушливою природою, до речі. Не можна реактор експлуатувати, як селянський віз. Чим вище ми піднімаємось по спокислих східцях НТР, тим з більшою висоти доводиться інди-падат!».

І далі: «...реактор існує в системі станції, на якій багато хто за-був, що ми не в шкільній фізлабораторії добуваємо іскру між двома кулями, а маємо справу з реакторами, в кожен з яких закладено

десятки тонн урану. А в нас лише кілька справжніх дозиметрів і групи дозиметристів укомплектовані, як жіноча група Голлівуду — всі за про-тецією». І додає на завершення розмови: «Навіть якщо експеримент Голобородька вдасться, пам'ятайте — це дилетантська авантюра, яку ви санкціонували».

Нещадну характеристику директорові автор дає в іншому промо-вистому епізоді, коли директор і головний інженер з дружинами на добрячому літньому тілі судної ночі повернулися з лісу додому. На телефонне повідомлення про те, що на четвертому блоці стався вибух, директор заволав: «Не може бути! Неправда! Панікери! Радіаційну обстановку тільки мені Зараз буди! Головний уже біг мене! Демоні брехуні! В страху очі великі! До мого приїзду не доповідати!» Хоча дружині в ту ж мить наказав: «Зачиніть квартиру! Не виходьте на вулицю! Не випускайте дітей... якщо це правда. Випийте і дайте ді-тям по літурції йодистого калію...» А переконавшись, що стався ава-рія, гарячково пропонує місцевій владі розпорядитися, щоб виклинули телефонний зв'язок з містом, бігає не випускати рейсових автобусів, перекрити всі виїзди транспорту. Він вважає, що «неконтрольований реактор не біда, а от неконтрольоване місто... Ви ж вгада, відповіда-ете за паніку! Будемо засипати реактор піском. Фон у місті нормаль-ний. Ніякої евакуації! До свят усе потягнемо і вийдемо на травневу демонстрацію! За місто відповідаєте ви, а я тільки за станцію. Не суньте не в своє діло!»

У творі є два символічні образи, які — один з більшою, другий з меншою силою — западають у пам'ять. Перший — це образ всюдис-ущого жилавого коріння на піщаній сільській дорозі, якому «наче тісно там, під землею, і воно важко випирчується на поверхню. Посічене туснілими тракторів, колесами возів і вантажівок, кимось зозла по-рубане сокирами і лопатами, але — живе. Пошрамоване, покручене, на свіжких ранах випстають бурдючки живини. Дорога наче вимощена ко-рінням, тут можна проїхати в найбільшу неоподолу». Цей образ постає своєрідним рефреном, наскрізь проходить через увесь роман, так чи інакше стосуючись багатьох персонажів, передусім членів родини Ми-ровичів.

Ось дядьки-грабарі копають яму для старого Миронича і «зозла рубать коріння, яке тріплеться їм під заступ. Січуть і викидають наверх. Федір збирає його, обмацує довгими чутливими пальцями і складає на куклу». Трохи згодом «намацав у кишені шматок кореня, викинутого тракторами з тавової ями, і обмацує його нервовими пальцями». А не знайшовши собі якисьх занять тут, за поминанням столон, Федорові руки «знову промацують шматок кореня з бать-кової ями».

Іншого разу бачимо, як «повининалося коріння на сільській вули-ці. Через нього перецілюються або ж заважено переступають кирзові чоботи і лискучі черевичи, грубі чумачі і модні жіночі чобітки...».

Згодом Федір, дізнавшись про трагічну смерть у реакторі «найдоб-рішого і найкращішого», улюбленого брата Миколи та тяжче заво-рування Гриси, несамовито, б'є наосліп по кину, розколюючи піл, що «лежали, перецілюючи корінням, наче викинуті на берег восьмилітні, жиливі, непоругані, примовляючи за кожним змахом сокири: «За Миколою! За Грисой! За Одаркою! За Тарасиком! За рідю! Він так осята-нію гатів кінна молодом, наче хотів увліпати сухе дубове коріння в землю. В ту саму землю, в якій воно росло».

А це вже Дарка, не дочекавшись офіційної евакуації, запрягалася в однокінного воза і везе дітей до бабусі Марії, але так ухоркалась, що «зомлили і наглилися холодом руки». Щоб не випустити голобей (дітей ж на возі), Дарка «падає на коліна, встигає судорожно вхопи-тися пласкими за оголений корінь сосни, другою рукою тримає воза. Якщо хоч на мить його відпустити — не наздожене. Віз і коріння роз-ривають її. Ну й нехай, але — діти! Діти! Усвідомивши, що єдиний порятунок у тому, щоб повернути переліні колеса і тоді віз стане попе-

рек дороги, Дарина розпацаливо волає до коріння, по якому стільки ходила, обережно переступаючи його: «Портуй, мене ці прокляті ночі! Не мене — дітей моїх, сосно...». Те коріння таки врятувало її і дітей, але так врізалося у пам'ять, що їй, знесиленій, воно ввижається й увісні, коли вона «тремтить уся, задригається і марить»: «... Вхопися за коріння. За коріння тримайся! Хоч зубами, але за коріння!».

Другий символічний образ — трави-чорнобилі. Підрувавши його присмаком проїнятих уєвєр трав. Інші аж дещо нав'язливо педагогічною його символічне значення.

Зацікавленість твором називається. Шостий номер «Вісників» був миттєво розкуплений. І не дивно: Чорнобильська трагедія прикувала до себе пильну увагу усього світу. Що ж до чорнобильців (а точніше — приїждців), мешканців зони, Київщини, взагалі народів України та Білорусії, то ці читачі особливо уважно ставляться до творів чорнобильської тематики, до фактичної правдивості, достовірності. Незважаючи на авторські застереження, вони дослідили шукать у них відомих усьому світові і героїв Чорнобиля, й головних винуватців трагедії. Витак порівнюють прототипів із вигаданими персонажами і, захоплюючи розбіжності в їх зображенні, в характеристиках висловлюють авторіві своє захоплення чи обурення.

Так, група працівників Чорнобильської АЕС написала в «Літературній газеті» гнівного листа, в якому «від імені тих, хто працював на станції в страшний квітень і травень 1986 року, тих, хто і тепер стоїть на вахті в кількох десятках метрів від сумнозвісного «саркофага», звинувачують автора у різних гріхах, висловлюють подив і біль за нібито створене зображення чорнобильської трагедії та її головних винуватців.

Породжуючись із тим, що аварія на Чорнобильській АЕС виявила багато негативного, автори колективного листа все ж вважали, що «за будь-яких умов на жодній АЕС Радянського Союзу не було і не могло бути такої обстановки тотальної некомпетентності, анонімного бодота, трудової недисциплінованості, як це показано в романі, що «це — брехня». Мовляв, при всіх допущених, нехай злочинних помилках, «коштинсь керівництво Чорнобильської АЕС не має нічого спільного з виведеними образами анонімників, підлабузників і кар'єристів». Отож, мовляв, «є матеріали комісії, суду, і, будь ласка, дотримуйтеся історичної правди». Вони знають, що люди судять про події та моральний клімат у колективах в основному з періодичної преси та художньої літератури. Прочитавши подібне творіння, що винесуть люди про нашу атомну енергетику? А думка буде однозначною: «Якщо на атомних електростанціях такі типи керують, то чого ж хорошого чекати в майбутньому? І взагалі слід закрити всі АЕС!».

Та в тому й річ, що в романі В. Яворівського, опублікованому, до речі, за два місяці до судового процесу, немає суттєвих розбіжностей в оцінці головних винуватців трагедії. Адаже і в присуді говорилось, що «згідно з висновками судово-технічної експертизи рівень технологічної дисципліни на ЧАЕС не відповідав поставленим вимогам».

Інші група — фахівці-атомники з Інституту ядерних досліджень та Інституту напівпровідників АН УРСР, які побоювались, що в творі, в українських письменників Чорнобильське постає ординарною «зварією з обов'язковим героїзмом і самовідданістю людей» замість глибокого аналізу самої проблеми та причин трагедії.

Прочитавши твори Ю. Шербака та В. Яворівського, вони констатують, що «є в нас письменники, які можуть сказати правду, хоч би якою гіркою вона була. Правду, яка не присилує нас, а спонукає замислитися: чому це стало можливим? Чи немає тут і моєї вини? Який справжній масштаб драми?» І, хоч «технічні причини в загальних рисах сьогодні відомі багатьом, все ж головне — це моральні та психологічні аспекти проблеми». Витак і головне достоїнство роману В. Яворівського вони вбачають у тому, що «в ньому є проманданський біль, є правдива драма народу. В які руки можна віддати вищі досягнення

цивілізації — Пузачам чи Паліводам, — ось про що змушує замислитись автор. Якщо ми не розв'яжемо це питання і все зведемо до конкретного «стрілюючого», то нам забезпечені майбутні нові Чорнобилі. Так, був суд над винуватцями, але суд письменника не менш суворий і пристрасний. Роман у кінцевому підсумку оптимістичний, бо стержнем його є образ старої матері Марії, духовна чистота і стійкість якої — опора нашого народу в найтяжчих випробуваннях. Та чи потрібні такі випробування народові? — риторично запитують автори відгук у доходять слушного висновку: «Суд письменника — це суд над бездуховністю і фактичною безкарністю».

Інші думки дотримується автор поеми про Чорнобиль «Гіша каштанів» (Новий мир. — 1986. — № 11) Олександр Ткаченко. Він вважає, що все прочитане раніше про Чорнобиль у газетях, що ми дізналися від орендців, набавило глибше і трагічніше від розповіді Яворівського. І хоч автор, мовляв, назвав свій твір «відеороманом», але ми бачимо «єсе, що відбувається, наче збоку — уривчасте, побіжно. А тому не можемо спізнєрежувати, емоційно стати учасниками подій. Аби це сталося — потрібне інше письмо — неспішніше, з глибокою проборою характерів героїв, осмисленням усього, що відбувається. В романі добре передано обстановку аварії на АЕС, події навколо неї, а всі герої, за винятком хіба що Марії, написані побіжно. Поспіх і суєтність в оповіді такі ж, які були в перші дні в Чорнобиль та Прип'яті. Але життя — одне, а художній твір — інше. Так, автори хочуть сказати спасибі за правду, але й запитати: до чого така поспішність?» (Лит. газ. — 1987. — 11 листопада).

Ну що ж, у своїх закидах О. Ткаченко не самотній. На зацікавлені творчого об'єднання київських критиків у липні 1987 р. В. Яворівському також дехто докоряв за еклектичність композиції, «кінематографічність» опису, недостатньо концептуальну продуманість образу Олександра Миронича тощо. На їх думку, ці вади є наслідком поспішності в художньому відтворенні чорнобильських подій. Що на це сказати? Хіба що навести промовистий пасаж із повісті того ж таки В. Яворівського «Катапульта», коли один із її героїв — директор радіосту Вадимуха фронтіно міркує: «Прогресивний сучасний герой той, хто все розуміє, але мовчить. Сміливий у тому, щоб розуміти, а прийде час — бути готовим до того, щоб сказати. Але другим. Третім — пізно, а першим — рано».

Навівши ці слова, І. Дзюба у статті «Про сучасність — по-сучасному» (Київ. — 1987. — № 6) обіграв їх так: «Гарно сказано! Не знаєш, чи поширюється цей критерій і на «прогресивного сучасного автора». Одне можна ствердити: той, хто в літературі кваліфікується неодмінно бути «другим», часто говорить голосом «третього» і «надцього». Бо ж у літературі важить не так котрий (за порядковим номером), як із чим». Що ж до безприсипки, то їй «ніколи не впадалося за засобами масової інформації, за соціологією, економікою, філософською наукою тощо. Але в літературі є свій аспект погляду на ці процеси — аспект логічно-навичний. Тим-то жити на позначках у засобів масової інформації вона не стане», отож, мовляв, «краще висловитися не те що «другим», а й «п'ятим» чи «десятим», проте висловити більше, сильніше. Іншими словами про передбачу, самі внутрішньо не описувались для неї. Говорилимо про правду, самі не маючи за душою своєї, ви-стражданої...»

Якщо ж у цьому плані говорити конкретніше про роман «Марія з полиномом...», то доведеться визнати, що деяка поспішність позначалася на якості твору в цілому. Та чи правомірно всі оті вади пов'язувати лише «суєтністю» та поспіхом автора, прагненням якнайшорше «відгукнутися» на «злобу дня», на «модну» тему? Мені здається, що й «еклектичність» композиції, «кінематографічність» зображення трагедії, «хаотичність», «уривчастість» у відтворенні подій та людей, обрані автором свідою, як найбільш доречні для відображення саме такого, деструктивного по самій своїй суті явища, яким стала чор-

нобилицька трагедія, яка вразила своєю раптовістю, несподівано-притомливим розладом гармонійності світу, «розпадом зв'язку часів», зловісним знаком парадоксально-трагічної діалектики руйнівності творення. Не випадково ж автор назвав свій твір «відеороманом». Саме такий, кінематографічний, репортажний спосіб письма, на нашу думку, виявився найбільш органічним і забезпечив динамізм у відтворенні подій, які й у житті розвивалися та мінлилися з калейдоскопічною швидкістю.

Все це зовсім не значить, ніби в романі все зображено з належною мірою майстерності. Зрештою, це усвідомлює й сам письменник, виловивши сподівання, що після нього хтось «інший зробить це краще». Але то вже буде інший твір іншого автора. Тим часом і цей роман претендує на певне художнє осмислення трагедії, тож і наші вимоги до нього мають бути якнайвищими. І якщо вже говорити про його вад, вразливий місце, зокрема, й про сюжетно-композиційні прорахи, то слід зауважити, що початок роману дещо розтягнутий за рахунок багатьох необов'язкових епізодів.

Мабуть, і справді для нарікань було б менше підстав, коли б події, описані в початкових розділах, розвивалися спокійно, «дильною», а, починаючи з вибуху реактора, характер письма різко змінився б, набираючи динамізму. До того ж, далеко не всі оті сюжетно-композиційні розгладження та епізоди працюють на розкриття головної теми, а сприймаються як самоцільно-недоречні «прикраси».

Критика вже не раз докоряла письменника за його потяг до «накручування дражливості, неохайної, вульгарної лексики» та «трагичної фікації» еротичних сцен, зокрема, в повісті «Катапульта» й оповіданні «До Криму? Без розрадіжки». Не втримався автор від подібного «оживляжу» і в романі «Марія з поїном у кінці століття». Мабуть, письменник прагнув показати життя до аварії на АЕС в усьй його розматюганості, а, отже, й з усіма його радощами і прикрошам, в тому числі у не вельми привабливих проявах. Та, на жаль, автор інколи втрачає тут чуття міри.

Тим часом автор так уподобав подібні трагичні пасажі з еротичними епізодами, що не цурається й прямих повторів у характеристиках деяких персонажів, переносючи їх з інших своїх творів.

Певна річ, весь той «оживляж» не привирає загалом цікавого й потрібного твору, який, разом із повістю Ю. Щербака «Чорнобиль», є гідною сторінкою в художньо-документальній епіці Чорнобиль.

Можливо, декому видається методологічно неправильним розкладати поряд твір документальний і художній. Так, ці твори й справді різні за жанрами, а, отже, й за способом дослідження життя. Іх поєднує лише одна й та сама тема і проблема. Це й дає нам право говорити про них в одній статті в одному аспекті — проблемно-тематичному. На мою думку, вони вдало доповнюють один одного, кожен по-своєму закликаючи до відповідальності перед народом, зрештою, перед усіма народами світу, спонукають замислитись над гострими проблемами сьогодення.

Добре сказав з цього приводу один безіменний персонаж із роману В. Дворівського, за яким, ймовірно, стоїть у даному разі й сам автор: «Я вам скажу, що воно до цього і йшло. Хоч закидайте мене камінням, але якщо ми і далі так хозяйнуватимем — аварії неминучі! І такі, і більші, і менші. Наука виходилася вперед, розвивається по стрімкій висхідній, а совість виконавців, культура експлуатації її досегден, рівень моральної відповідальності, професійне сумління... Та що там казати — нового не навчилися, а старе забули. Тільки б відрапортувати кружлою цифрою, а далі хоч потоп. Хіба не можна було передбачити хоча б і всі сто можливих (і навіть неможливих!) варіантів аварії реактора? Не тарячу воду з труби прорвало, а заправлений ураном реактор. Загидили такий благодатний край і хто зна, може, й правнучки наші будуть розгладуватися».

А тим часом, хоч як це прикро усвідомлювати, але має рацію критик.

тик П. Уляшов, кажучи, що «не схоже, щоб чорнобильські події зробили переворот у нашій свідомості. Все якось підлабулося. Люди зайняли щоленими справами, клопотоми. Почуття лиха, небезпеки притупилося...». І припустилося, на жаль, не тільки в «простих» людей.

Коли замислюєшся над цим, мимоволі виникає запитання, так приспрано і своєчасно сформульоване Олександром Гончарем: «Чому одна за одною, мало не виринули виростають атомні станції — Ровенська і Хмельницька, а на Дніпрі — Запорізька, а неподалік — Південно-Українська і чому так поспішно риють котловани, зганяють села, вириваються і чому так поспішно ідеї поставити атомні копалини і у степах і в Криму, виношується ідея поставити атомні копалини і у верхов'ях Десни, останньої, неотруєної відходами нашої річки, в краї, звідки і досі йде світло «Слова о полку Ігоревім», — і хто скаже, що в кожній з цих АЕС, збудованих чи запланованих, не криється потенційний Чорнобиль?» (Літ. Україна.—1987.—7 жовт.).

Ось питання, які виникають після прочитання творів про трагедію на Прип'яті й вимагають чесної і відвертої відповіді. Хто на них відповість? Ні, закривати тему Чорнобиль, мабуть, доведеться не скоро. Час масового героїзму в зоні минула, а уроки Чорнобиль ми ще будемо осмислювати. До цього спонукає, зокрема, й лист до редакції «Літературної України» групи українських вчених «А який прогноз на завтра?» (Літ. Україна.—1988.—21 січ.). Вказуючи на те, що «проблеми розвитку атомної енергетики все ще залишаються забороненою темою для громадського аналізу й обговорення в пресі», автори листа доречно нагадують про те, що «часи змінюються. Від перебудови не так просто відмахнутися».

Вже після того, як статтю було заслано до друку, в «Радянському письменнику» побачив світ колективний збірник «Чорнобиль. Дні випробувань», укладений В. Шкородою переважно з країн публіцистики, документальних і художніх творів українських та російських письменників і журналістів. Вони, побувавши в Зоні, по живих слідах публікували в республіканській та всесоюзній періодичній пресі репортажі, нарис, статті, інтерв'ю, а згодом — поеми, повісті, роман, здійснюючи документально-художній літопис трагічно-героїчних подій Чорнобиль. На сьогодні це найповніше видання, де послідовно відтворено в різних жанрах основні події та заходи по ліквідації наслідків аварії. Певна річ, збірник заслуговує докладнішого аналізу, а поки скажемо, що його сторінки перейняті боєм і гіркою від неоправданих утрат, а також гордістю за самовидців і героїчні звернення радянських людей у безпрецедентній боротьбі з «білою смертю». В ньому осмислено й узагальнено досвід подолання лиха і звучить рішуча пересторога — з «мирним» атомом слід бути обережним — він не прощає самовпевненості й авантюризму, легковажності й безвідповідальності. Про це слід завжди пам'ятати!

МУЗИ НЕ МОВЧАТЬ

Перші епічні твори про чорнобильську трагедію

заци. А про якість тих зусиль та їхній гальмівний ефект вже достатньо сказано... На закінчення телерадіопередачі її ведуча з оптимізмом висловила найкращі побажання винахідникам: не тільки нагороді Нового року, а й майбутньому ювілею — нині йому минуло 30 літ. Це в десять разів більше від того строку, протягом якого, згідно з відомою приказкою, чекають обіцяного. Що тут сказати? Заспокоїти Віктора Дмитровича, що він не перший і, очевидно, не останній на цій стежці, отримав практично всім першодіафрагмами... Ніби чути, як з близького вже минулого сторіччя зі словами моральної підтримки звертається до нього неабиякий авторитет, уславлений винахідник внутрішнього згорання Рудольф Дізель: «Впровадження — це час боротьби проти тупості і задрощів, байдужості і злоби, тасмних супротивників і відвертого злітання інтересів, страшний час боротьби, завжди болісний, навіть при досягненні успіху. Винахід приходить у життя крізь незчисленні невдачі і компроміси. Ось чому будь-який винахідник має бути оптимістом».

На це, звичайно, можна заперечити, що то було як десь за тих часів, а у нас науково-технічна революція і підшоухає ще й революція технологічна. Та що з того — прогрес прогресом, а онде в замаскованих його закахалках завжди залишається зручна місцина на для механізму гальмування, безупинного виробничого надриву, безсмертного тупості і задрощів. Ось і нині, за свідченням доктора економічних наук професора А. П. Шмелова — визнаного фахівця в галузі сучасних проблем народного господарства, наша промисловість відкидає 80 процентів нових апробованих технічних рішень і винаходів».

Отже, заклики до незборного оптимізму винахідників залишається актуальним і в наші дні.

11. ОПТИМІСТИЧНЕ РЕЗЮМЕ ІЗ ЗАПИТАННЯМ

Спокуваючи нас до широти погляду щодо наукових відкриттів, автори «жовтої» цитованої, глибоко аргументованої книжки про нові будівельні матеріали пишуть, що стосовно перспектив того чи іншого наукового досягнення, бувало, помилялися навіть генії: «Історія науки знає приклади передбаченості великих учених. Герц не уявляв можливості практичне застосування радіоактивності. Рентген наваждав стабул навіть на слово «електрон». Резерфорд недооцінював прикладне значення ядерної енергії».

Це факти, яких не заперечує. Зате Герц, Рентген і Резерфорд не мали у своєму розпорядженні галузевих інститутів — установ по пригашенню чужих радіоактивних, вимірювань не свого рентгенівського проміння і стримуванню нерідкої ядерної енергії. Мабути, тільки завдяки такій неорганізованості все це, зрештою, прийшло до людства. І все ж доки залишатиметься непрогнозованою оборона, мурована не лише проти описаного тут відкриття, а й проти всіх неперевірених шляхів, вимощених не загальною відомою і добре знаним, а жимось незвичним бетоном, на якому можна, бумас, й спитнутися? Навіщо ж, мовляв, мостити ним шляхи у науко-

во-технічний прогрес? Не подумайте там чогось — ми теж за прогрес. Але ж можна гатити... чи то, звичайно, прокладати дорогу до нього тим, що визнано давно і всіма, а не тим, що лікає «лиця не общим выражением» і необхідність визнати людину, котра живе поряд з тобою, талантом і першовідкривачем. Ліпше чимчикувати собі й далі по традиційній стежині з низькомарочного бетону. Дарма що вона, може, не витримає вже зростаючого навантаження НТР, та в усюкому разі нас, із легоньку гальмуючих, витримає і з богом доведе до спокійної гавані. Тож вперед — проти світлих голів та їхніх неординарних ідей — порушників забетонованого спокою!..

Все це пишеться, заісно, не з надією на те, що, може, хтось із тих легіонерів, прочитавши нарис, раптом замислиться над чіткою своєю функцією в житті. Ні, їм уже на роду написано до останньої мить життя стояти на своїх глибоко ешелюнованих позиціях.

Пишеться це для тих, кому і за одвічним покликом совісті, і за велінням громадсько-го обов'язку, і з точки зору здорового глузду виходить на бій проти фронту опору новому і без утоми, методично трощити чергову верслю голову мірадополової знеособленої підри механізму гальмування. Іншого виходу немає.

Чуже відкриття, чужий винахід? Не буває такого. Це вони сьогодні ніби чужі, не мої. Завтра ж їхні плоди стануть спільним нашим надбанням — золотим фондом людства, його добробутом. Гарзда, це наче зрозуміло. А тепер давайте конкретати: що ж буде із шлаколукиними цементами і бетонами?..

P.S. Коли матеріал уже було підготовлено до друку, до Києва на адресу В. Д. Глуховського та його учня, тепер уже доктора технічних наук П. В. Кривенка, надійшло два листи від Боба Теллінга — вченого експерта асесві-новідомості в своїй галузі зарубіжної фірми «Партекс». Вона придбала в нашій країні ліцензію на виробництво шлаколукиних в'язу-ліцензії в усіх скандинавських країнах, а також у Франції, Бельгії, Голландії за патентом українських учених.

Автор листів повідомляв, що 1989 року в морезькому місті Тронхейм відбувається міжнародна конференція, в рамках якої планується спеціальна сесія присвячена ре-волюційному в будівельній справі відкриттю київських учених. Мету сесії Боб Теллінг, який очолюватиме конференцію, визначає так: «Мені хотілося б привернути увагу Заходу до видатної роботи професора Глуховського і його колег, здійсненої протягом 30 років. Це найкращий спосіб показати, що існує матеріал, який є гарний, як порцеляновий, чим навіть кращий за нього. Потенціальні можливості тут величезні... Це може бути вирішенням проблеми дешевих будівельних матеріалів».

Що можна до цього додати?.. Хіба те, що така фірма, як «Партекс», не вкладатиме капіталу в неперевірені справи. Та знову то-чуть сумнів, чи не доведеться невдачі, за сумною традицією, імпортувати з-за кордону діттич українських учених, а згодом із вкисеною грибом будівляти з приходу втрачених можливостей, не називаючи, однак, поменнюти їх, хто так майстерно і високопрофесійно ось уже впродовж третини сторіччя не дає ходу відкриттю.

Чорнобильська катастрофа стала найчужішим і найбільшим смитком не-

виданням і суспільства: наростання «перекриваючих» — як було сказано в доповіді Генерального секретаря ЦК КПРС товариша М. С. Горбачова на черговому (1987 р.) Пленумі ЦК КПРС, — явищі. Вона разом з іншими тривожними чинниками поставила наше суспільство перед необхідністю знайти правду про самого себе і будувати всі ланки життя на засадах людської моральності. Отим і причетність літературі до цієї теми слід, мабути, опіювати з такою погладу: якою мірою мова про Чорнобиль допомагає їй, літературі, опановувати мову прагди і людської моралі, утверджувати в ній.

Знаємо випадки, коли література першою сгіндувала про якісь тривожні явища або коли вона тривалий час несла на своїх плечах головний тягар інформувати суспільства про якісь проблеми та осмислення їх (наприклад, вироблення нечорнобильського села, екологічна тривога тощо). Особливо це характерним буває для періодів відсутності гласності, коли жива думка може пробитися хіба що в літературі. Чорнобильські події — зовсім інше явище, вони опинилися в центрі уваги всього світу. І ситуація літератури на той час змінилася. Нині репортери і публіцисти, як і має бути, випереджають художників у висвітленні. Це зовсім інше явище, актуальності літератури, яка б на до такої глибокої журналістської, на порядок перевищує журналістську, а на проникнення в глибини людського життя. Хоч сьогодні, коли говоримо про Чорнобиль, мусимо враховувати: література на думка тут ще якийсь час неминуче примикатиме до думки публіцистичної, на-укової, журналістської, державно-політичної, складаючи разом загальний шар-

кий фронт пізнання й осмислення того, що сталося.

Це пізнання й осмислення здійснюється, як можна помітити, на таких толових рівнях: перший — відтворення самого пере-бігу подій; другий — з'ясування причин катастрофи (технологічних, виробничо-адміністративних, психологічних тощо); третій — дослідження суспільних і моральних коренів, людської картини події; четвертий — усвідомлення її загальнолюдського аспекту (урок для людства, перспективи світової цивілізації, питання війни і миру, кодекс поведінки в атаку добу, локальні і глобальні наслідки ядерних катастроф, а в найзагальнішому — бути чи не бути людству?). Всі ці чотири-рівні знають про Чорнобиль, правди про Чорнобиль цікавлять мільйони людей і потрібні їм, а отже й літературі, хоч найбільше вона має сказати про «людський фактор» на кожному з них: у психологічному, суспільно-етичному, філософському й історіософському значеннях.

Всім пам'ятні прастрани публіцистичні виступи О. Гончара, Б. Олійника, І. Драча. Але вже в перші дні після чорнобильської катастрофи почали з'являтися спершу в центральній пресі, а потім і в нашій республікаській вірші як безпосередня емоційна і громадська реакція на подію. З-поміж них вирізнялася — печаттю особистої переконаності й причетності — героїко-трагедійна «Дорога на Прип'ять» Б. Олійника. З поезії планшю часу назвемо «Траєнія» Н. Біло-перкієва («Україна», 1987, № 27). Цикл віршів білоруського поета Миколи Матиль-ського («Поляна», 1987, № 6). У російській періодиці поетичних відгуків на чорно-бильську тему, мабути, більше. Але серед них важко назвати такі, які б підносили над ріанем саме «відлук», певна річ, широго, і про які можна було б сказати, що вони

[illegible]

Поємне розпочинається похвалими і гая-
нободженням завіном, у якому І. Драч,
неюючи слідом за великими поетами мину-
лих часів, записав собі на підмостку від сили
мистецтва й лугу, які спростують і порадити-
ся із завданням, яке перед ним стоїть,
подувавши його, що мистецтво як різноманіт-
но, на темі: «Образ» блага мистецтва...» «Які
рублики до Лозарю да Вітчу, від Вишого
росейскої Мадонни І. до Оксипіонки, від
Марії Орати до Агуючої Копишки». Автор
краситься від усього, чим малим своїх
сил, розвивається між цим усього, чим
І. вдало посприє впливу образ, який
мучить його. Та все випливає сама ВОНА
(«Чорнобілля» мадонна?), з являється
(«Король» перетворює «Коро» Мова, записав,
про худю, яка-творить ваяти, про саму
своє, створює мистецтва і перо, пензель,
різень, дригальницькі жезли: у свій Пляч,
своє Голосина. Ця вимовляється втрох-
цік, ця зається навіть надмірно у своєму
розмаїху (і в акцентуальності «синари і па-
чорудости»), так що навіть трохи побоводив-
ся вправляється автор на висоті мимовільно-
го обличчя і тієї миті випадає жалю, яку похитав-
ся, не обурюючи, декларувати? у ниніш-
ню, розділяти поєми розвивається окремі фраз-
менти теми, і на його думку, не з одного
сигнату і переконливо. Часом він викривлює
колонни за автора; зазначає, ось-ось
заспокоє на кожній-одній трітій-одиниці
курбуля, яких немає було в Чорнобіллі твист-
ній (розділ) Ваярляти на бачальний нитко-
сти сюжет, або ж Вибє в періоді — наші-
маті). Але майже-завжди, подяку не
новою для І. Драчу, і трітій між фінансо-
ують та бурлеском не обирається. Хоча ве-
сти такі трагічно-розові заходи у фін-
ансові (наприклад, у розділі «надіслати»
Приняттям портрет складаю людині —
про відомого «образ», який, мовля, утє-
з Кевея від радиди, або у «Винні мати»,
діє «Скоробілі евалі», де все-таки задорожжів
дизай «Скоробілі матері» П. Чичина).

Своєрідність Драчевої поеми і

Зокрема, що автор поставив перед собою завдання не так відобразити подвійний бік чорнобильської трагедії, її, сказати б, фактуру (тут йому вистаєє кілька, до того ж часом уже й використаних у літературі,

[illegible]

він, Шварц, що змислав дієву відрадість Чи-
ти та скар? Перш за все дієва і спокоєність
перед тим, що випробування адепта-лі-
тиччя, мабуть, що насувається на-
впадою. На цьому коєні сьвітлових і приті-
с і моєї сьвітлої співної гниї сьвітлові і
плоті, що говорить, що підпальність усе-
плоті і копирі, невідлитою одності-
Притягнені, не відрадіваю побутового
спрямлені чорноливого темі, піднесу-
ся до узагальнено-схематичного, у
масштабі усеї людської історії та обрива-
ють історію сьвітлової зумовлені ІІІ свірови-
ду міфологізують і мислять, постійно від-
новляють сили божих віт, що впадає до
Сардара, — чи не сили те матері Вавелі
Ходомучка, які шукає сина, що зник у ате-
їстичні речі: привид на кількох зупинках
божоговільної молоді жінки чи то з муровано-
адепта, чи то з дельного на руках
«Хрещатиківська мелодія»! Треба сказати, що і в
і в насі поєми «Чорноливість мелоді-
на», і в відпаладному обриві, у дельному
нашоловній мотиві «мелодія» дельно
спотворює чуттєвість якесь ідеалістичне і на-
вигідне. Але в міру розвитку їх мотиву
автор змів'яє поєми іх і доєднати
значного ступеня переконливості. Зв'язо-
ний образ, пройшовши через ряд варіан-
тів (*світловська Мелі, Світловська мелодія, Хре-
щатикська мелодія*), набуває в епілозі ста-
точності, доволі незвичайної, нормалізації,
але вражливості: Чорноливість мелодія
іх стіє Хоробливі, впливм адепта до
відпальності за всі, чіткі людини, впливмо
нейдиректорної сьвітлої сьвітлої, сьвітлої на-
дування про відпальність, що мійже
вже поєми сьвітлої. На своїх руках «світ-
ло чорноливість» має не хворе дель, і це
хворе дель — наша планета, наша сьвіт-
Після цієї фіналу поєми доєднати і враж-
ива ілюзію поєми поєми. Дель і в епі-
ноє сьвітлої високості, але і не в епі-
поєми сьвітлої високості, і пере-
ді художнього рівня та й просто змістової
випучити.

сторнок: «Мені шкода машини намагатимуться проїхати дорогами». Можна в цьому полагати найбільш же поруч така картина:

[illegible][illegible][illegible]

і подвигів терористів, сказав: «І. Д. перш ніж надати якусь інформацію, він завжди вивчає місце, де відбувся теракт». Програма дала йому людину, на даних випадках трагедія малювала, біля овежаного кіоску стояла черга. Малював, щоби отримав записки. Про отриманні інформації подумав тому, що був на сцені (на сцені Карлівська, — І. Д.) чорна і широка продаж. Чому ж їй так повинно бути нахальне? Оце і все. Інших етюдів надом не було. У єдиному сценаріумі Тимофєєва не було нічого. Але треба, сказати, що друга частина повісті, де йдеться вже про повсякденний етап роботи по підтримці наслідків аварії, ставати значний інтерес. Вона подає найбільш розкрити, відповідно складу обстановки, технічні і психологічні труднощі, напружену атмосферу штурму вогнища радіації. Зрештою поспостерігати і неповторне життя міста багатьох людей, і неповторне життя колективів, і той моральний дух, завдяки якому так ефективно стало можливим виконувати на ліквідації аварії сюсюкрання, рятівки на ліквідації аварії сюсюкрання, журналістів і навіть виконавців «жару і полум'я» переживати подорожі прали, побуду наваженим людей, що навіки в бабуги, см, задоволення, «мисливцями» з пем'яті, На жаль, відсутнє запитання повністю проханням багатьох людей, але раз у раз показується в ній.

[illegible]

[illegible]

ШЕКСТИРА

[illegible]

Писаво В. Яворівського бачили на сцені, на вулиці й у метастрої (інколи навіть хочешся спостерігати статистиків, як крадькома): «або сам це сказати й», «або метастрої». Широко виносилось прийдом монумента «кіно-кадрів» — саме до них способом зорової фізикації наближаються тищені, ніби порушують кінономом побачені сцени ро-ману. Часом текст намагає сценарій май-бутнього фільму. Тут є і виразна сторона (написаний зоровий ряд), але є і деякий тангас: трохи стилізовано експеримент, трохи й непереможності художньої інтерпретації (якже «спане» мислення має розвинуток на наступну режисерську й операторську пробыку загально окреслених моментів).

Мабуть, автор ще правлявтам не своїм романом, тобучи його до окремого видання. Але й зараз можна сказати, що цей твір стає повним явищем нашої літератури. Це треба оцінити.

У всіх дотеперішніх творах про чорно-біленьку трагедію багато спільного — і в мо-

166

167